

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η έρευνα για τις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις στις βιομηχανικές επιχειρήσεις της Δυτικής Αθήνας από το σεισμό της 7.9.1999, ανοίγει για πρώτη φορά στην Ελλάδα τη σχετική συζήτηση. Από τα ευρήματα της έρευνας μπορούν να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα, χρήσιμα για τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, τα οποία αναλύονται στη συνέχεια. Πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι η Δυτική Αθήνα δεν είναι μία περιοχή από την οποία μπορούν να εξαχθούν γενικεύσιμα συμπεράσματα. Μπορούμε ωστόσο να σημειώσουμε, ότι η διάχυση στον αστικό ιστό ενός μεγάλου αριθμού πολύ μικρών βιομηχανικών/βιοτεχνικών επιχειρήσεων αποτελεί ουσιαστικό χαρακτηριστικό πολλών άλλων Ελληνικών Πόλεων (και γενικότερα Νοτιο Ευρωπαϊκών) και έτσι, τα ευρήματά μας μπορούν, με τις τρέχουσες πάντα επιφυλάξεις, να είναι γενικότερα χρήσιμα.

Ο σεισμός στη Δυτική Αθήνα έφερε στην επιφάνεια τα χρονίζοντα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα της περιοχής. Αν η “Ρικομέξ”, η “Φαράν” και ο “Φουρλής”, ήταν οι βιομηχανίες – σύμβολα των καταστροφικών συνεπειών του σεισμού, οι ζημιές που υπέστησαν οι χιλιάδες Μ.Μ.Ε. και ο κοινωνικός τους περίγυρος ήταν πολλαπλάσια σημαντικές.

Ίσως το σημαντικότερο συμπέρασμα της έρευνας είναι η επαναβεβαίωση της άμεσης σχέσης (οικονομικής, ψυχολογικής καθώς και γεωγραφικής γειννίας) της βιομηχανικής παραγωγής με την κατοικία και την γειτονιά. Όπως περιγράφει και το εύγλωττο σκίτσο του Γιάννη Ιωάννου (“Εθνος”, 12.9.1999), η οικονομική ανέχεια του τοπικού πληθυσμού και η παραβατικότητα των επιχειρήσεων έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην

κατανομή των ζημιών. Όμως σε αντίθεση με την πολύ διαδεδομένη αντίληψη ότι οι επιπτώσεις των σεισμών αφορούν μόνο τα κτίρια, η παρούσα έρευνα εντόπισε και ανέδειξε τη σημασία των ζημιών και στα μηχανήματα, πρώτες ύλες, προϊόντα και το

κυριότερο τις άυλες οικονομικές και κοινωνικές δικτυώσεις που υποστηρίζουν ένα παραγωγικό σύστημα σε τοπικό επίπεδο.

Σχετικά με την έννοια και το περιεχόμενο του όρου σεισμική καταστροφή, η διεθνής βιβλιογραφία και εμπειρία ήδη κάνει διάκριση μεταξύ ανθρώπινων απωλειών (ζωές), κατασκευαστικών απωλειών και επιχειρηματικών ζημιών. Αυτή η διάκριση δεν υφίσταται στην ελληνική νομοθεσία και τις πρακτικές των φορέων που ασχολούνται με τους σεισμούς. Η διεθνής βιβλιογραφία υπογραμμίζει επίσης ότι οι σεισμικές επιπτώσεις στις επιχειρήσεις είναι, δυνητικά, ευρύτερες και πιο σύνθετες συγκριτικά με τις κατασκευές. Ορισμένοι μάλιστα, όπως η Swiss Company (1992), υποστηρίζουν ότι το συνολικό κόστος των σεισμικών επιπτώσεων στις επιχειρήσεις είναι πολλαπλάσιο των κτιριακών ζημιών.

Η απώλεια εισοδήματος του επιχειρηματία υπολογίζεται στις ΗΠΑ ως συνάρτηση του εμβαδού του χώρου της επιχείρησης, του εισοδήματος που παράγεται ανά τμ και του χρόνου που αναμένεται να τεθεί η επιχείρηση εκτός λειτουργίας. Από τη διεθνή βιβλιογραφία προκύπτει επίσης ότι οι πλέον ευάλωτες, οικονομικά και κοινωνικά, είναι οι μικρομεσαίες οικογενειακές βιομηχανικές-βιοτεχνικές επιχειρήσεις. Ως προς τις πολιτικές ανασυγκρότησης / αποκατάστασης τους επισημαίνεται ότι (α) απαιτείται διαφοροποίηση των παραγωγικών μονάδων ως προς τον κλάδο και το μέγεθος, (β) οι επιπτώσεις δεν περιορίζονται μόνο στα κτίρια και στις υποδομές αλλά είναι και έμμεσες και άυλες και (γ) δεν αρκεί η καταγραφή των κάθε λογής εκ των υστέρων ενισχύσεων, διευκολύνσεων, δανειοδοτήσεων, επιδοτήσεων ή στεγαστικών συνδρομών. Τέλος, η ασφαλιστική κάλυψη έναντι σεισμικής καταστροφής αποτελεί πλέον στο διεθνή χώρο σημαντικό τομέα της πολιτικής αποκατάστασης. Πρόκειται στην ουσία για την προληπτική αντιμετώπιση των αναγκών αποκατάστασης. Με άλλα λόγια το κόστος της πρόληψης δεν καταβάλλεται πλέον εξ ολοκλήρου για την αποτροπή των κτιριακών ζημιών, μέρος του κατευθύνεται στην ασφαλιστική κάλυψη των απωλειών που έτσι και αλλιώς θα συμβούν. Έχει γίνει αντιληπτό ότι οι επιπτώσεις δεν είναι μόνο οι κτιριακές ζημιές και πάντως δεν αποφεύγονται με βεβαιότητα.

Στη Δυτική Αθήνα οι κάτοικοι και οι ΜΜΕ είχαν και έχουν μια ισχυρή σχέση με τη γειτονιά, η εργασία και η κατοικία εκεί ήταν ανέκαθεν κοντά. Οι δύο αυτοί πόλοι της καθημερινής ζωής και τα υψηλά ποσοστά ιδιοκατοίκησης οδήγησαν τους περισσότερους σεισμόπληκτους να συνεχίζουν να κατοικούν και, εφ' όσον είχαν τη δυνατότητα, να συνεχίζουν να εργάζονται στις σεισμόπληκτες περιοχές. Η αμέσως επόμενη λύση ήταν η φιλοξενία σε γνωστούς και συγγενείς (33%). Το ίδιο συνέβη και με τις επιχειρήσεις: Οι περισσότερες από τις πληγείσες επιχειρήσεις είχαν την πρόθεση να επισκευάσουν τις ζημιές και να παραμείνουν στον ίδιο Δήμο. Πολλές ήταν και οι περιπτώσεις συνέχισης της λειτουργίας επιχειρήσεων χωρίς την προηγούμενη πλήρη

αποκατάσταση των κτιρίων τους, απειλώντας μάλιστα τους εργαζόμενους/ες με απόλυση αν δεν προσέρχονταν κανονικά στις εργασίες τους.

Με τις παρατηρήσεις αυτές τονίζεται για μια ακόμη φορά η διπλή λειτουργία των άτυπων δικτύων που χαρακτηρίζουν περιοχές όπως αυτές της Δυτικής Αθήνας. Από τη μια πλευρά στηρίζουν και στηρίζονται από παραβατικές ενέργειες και από την άλλη αντλούν κοινωνική υποστήριξη από συγγενείς, φίλους, ομοιοπαθείς κ.α. καλύπτοντας έτσι συχνά τις ελλείψεις ή την απουσία κοινωνικού κράτους.

Η πλειοψηφία των πληγισμών επιχειρήσεων σε ολόκληρη την Αττική έφεραν τον χαρακτηρισμό «κίτρινες» από το δευτεροβάθμιο έλεγχο (82%), ενώ οι «κόκκινες» περιορίστηκαν στο 18% του συνόλου. Σύμφωνα με την απογραφή του ΥΠΕΣΔΔΑ στη Δυτική Αττική επλήγησαν 2.103 επιχειρήσεις (βλέπε Κεφ.5) και από αυτές το 13,1% ήταν κόκκινες περιπτώσεις και το 86,8% κίτρινες. Οι επιχειρήσεις που ανέστειλαν οριστικά τη λειτουργία τους ανήλθαν στο 15% του συνόλου των πληγισμών, απασχολούσαν δε 3.239 εργαζόμενους. Όπως θα περίμενε κανείς, ένα μικρό ποσοστό κίτρινων επιχειρήσεων ανέστειλαν οριστικά τη λειτουργία τους, ενώ αντίθετα σε σημαντικό ποσοστό κόκκινων η αναστολή της λειτουργίας ήταν οριστική. Εντοπίζεται δηλαδή και στη Δυτική Αθήνα αυτό που προκύπτει από τη διεθνή εμπειρία. Ο σεισμός λειτούργησε καταλυτικά για την επιτάχυνση κάποιων αποφάσεων κλεισίματος παραγωγικών μονάδων.

Το ποσοστό των ανέργων στο σύνολο των απασχολούμενων ήταν πριν το σεισμό 25%, ήδη πολύ υψηλό, και ανέβηκε αμέσως μετά το σεισμό στο 28% (με όσες επιφυλάξεις προκύπτουν για τον οριστικό χαρακτήρα αυτής της μετασεισμικής ανεργίας λόγω του χρόνου καταγραφής της σχεδόν αμέσως μετά το σεισμό, λίγες δηλαδή εβδομάδες αργότερα). Η ανεργία έπληξε κυρίως τη μεσαία ηλικία. Η αύξηση της ανεργίας μετά το σεισμό στις ηλικίες 45-64 έφθασε το 51%. Παρουσιάστηκε δηλαδή και στην περίπτωση του σεισμού η συχνά εφαρμοζόμενη πρακτική, από την πλευρά των εργοδοτών, της απόλυσης των μεγαλύτερων σε ηλικία «που κοστίζουν» περισσότερο, είναι συχνά συνδικαλιστές και βρίσκονται κοντά στη σύνταξη. Ως προς την κατανομή στα δύο φύλα, στους άνδρες ήταν συνολικά 37% ενώ στις γυναίκες 15%, μια διαφορά που διατηρείται και στους επί μέρους Δήμους. Αξίζει εδώ να αναφερθεί πως το ποσοστό αύξησης της ανεργίας στη μεταποίηση ήταν το μεγαλύτερο σε σχέση με όλους τους υπόλοιπους κλάδους και αυτό δικαιολογεί την επιλογή της Ε.Ο. να επικεντρωθεί στις επιπτώσεις του σεισμού στις βιομηχανικές και βιοτεχνικές επιχειρήσεις.

Οι περισσότερες πληγείσες επιχειρήσεις συγκεντρώνονται στους Δήμους Ιλίου και Περιστερίου και οι λιγότερες στους Δήμους Αγ. Βαρβάρας και Καματερού. Ως προς τις ομάδες κλάδων, η μεγαλύτερη παρουσία «κίτρινων» παρουσιάζεται στην ομάδα Κ1

(έτοιμο ένδυμα, πλεκτά, κλωστουφαντουργία, δέρμα, παπούτσια, τσάντες) και Κ2 (ξυλουργεία, έπιπλα, σιδηροκατασκευές, αλουμινοκατασκευές κλπ). Ως προς την απασχόληση, οι περισσότερες «κίτρινες» συγκεντρώνονται στις πολύ μικρές επιχειρήσεις (νάνοι) –διάστημα απασχόλησης 1-2 το 47,4% των πληγεισών επιχειρήσεων και διάστημα απασχόλησης 3-7 το 44,6%). Από τις 226 επιχειρήσεις των ΤΑΣ Βιομηχανίας και ΤΑΣ Δήμων, μόνο 20 είχαν απασχόληση >7 ατόμων.

Από τα στοιχεία του ΒΕΑ είχαμε ενδιαφέρουσες ενδείξεις για τις ζημιές στις επιχειρήσεις πέραν των κτιριακών. Ως προς τις συνολικές ζημιές, οι ομάδες κλάδων με τις περισσότερες ήταν η ομάδα Κ43 (λοιπές βιομηχανίες δηλαδή μάρμαρα, γύψινα, κεραμικά, πλαστικά, χημικά, τυπογραφεία, παιχνίδια, στολίδια, επεξεργασία χαρτιού κλπ) και η ομάδα Κ21 (έπιπλα, ξυλουργεία, τόννοι, ταπετσαρίες) που περιλαμβάνουν επιχειρήσεις με προϊόντα και πρώτες ύλες που σπάνε ή χαλάνε εύκολα. Ακολουθεί η ομάδα κλάδων Κ3 (τρόφιμα) με ευπαθή προϊόντα αλλά και μηχανήματα. Οι τρεις αυτές ομάδες κλάδων αντιπροσωπεύουν το 70% των επιχειρήσεων.

Η εικόνα αλλάζει όταν εξετάζεται ο δείκτης ζημιές/επιχείρηση. Τότε η ομάδα κλάδων με τον υψηλότερο δείκτη είναι η Κ23 (τζάμια, κρύσταλλα, φωτιστικά) με 20.010.000 δρχ/επιχείρηση. Πρόκειται για 3 μόνο επιχειρήσεις, 2 στο Περιστέρι και 1 στην Πετρούπολη. Στις επί μέρους κατηγορίες ζημιών τα μηχανήματα αντιπροσωπεύουν, τα μηχανήματα αντιπροσωπεύουν το 39% του συνολικού ύψους, οι πρώτες ύλες το 28,4% και τα εμπορεύματα το 32,3%.

Οι μεταποιητικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη Δυτική Αθήνα, από τις οποίες αντλήθηκε το δείγμα της έρευνας πεδίου, είναι διάχυτες στο ιστό της πόλης και γενικά εγκατεστημένες σε κτίρια που εξυπηρετούν και άλλες λειτουργίες. Η κατοικία των ιδιοκτητών της επιχείρησης στον όροφο του ιδίου κτιρίου δεν είναι καθόλου σπάνια μεταξύ των επιχειρήσεων του δείγματος. Πρόκειται για μικρές έως πολύ μικρές επιχειρήσεις, των οποίων τη δραστηριότητά θα χαρακτήριζε κανείς, σε άλλες συνθήκες, «αυτοαπασχόληση». Χρησιμοποιούν χώρους (κτιριακούς και αδόμετους) μεσαίου ή μεγάλου μεγέθους και, με μικρές εξαιρέσεις, σχετικά καλής ποιότητας, όπως δείχνει και η συμπεριφορά τους στο σεισμό.

Σε αντίθεση με την πολύ διαδεδομένη αντίληψη ότι οι επιπτώσεις του σεισμού αφορούν κυρίως τα κτίρια, ότι είναι δηλαδή κατ' εξοχήν πρόβλημα κατασκευαστικό, οι απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο αποκαλύπτουν την ιδιαίτερη σημασία των μη υλικών (τουλάχιστον με αυτή την έννοια) ζημιών: οι κυριότερες ζημιές των επιχειρήσεων προέκυψαν από τη διακοπή της παραγωγικής διαδικασίας για διάφορους λόγους που ήδη αναπτύξαμε, ένας μόνο εκ των οποίων αφορά στις (μάλλον μικρές) ζημιές στα κτίρια. Η διακοπή της λειτουργίας είχε πολλαπλές επιπτώσεις στην εκτέλεση των παραγγελιών, στις δυνατότητες ανταπόκρισης σε οφειλές μισθών, φόρων, εισφορών,

ενοικίου, στα υπεργολαβικά δίκτυα και τις πρακτικές οργάνωσης των πωλήσεων - και άρα στα οικονομικά αποτελέσματα των επιχειρήσεων.

Οι σχετικά μικρές ζημιές στα κτίρια δεν σημαίνουν ότι αυτά έχουν κατασκευαστεί σύμφωνα με τους πολεοδομικούς και οικοδομικούς κανονισμούς, αφού ένας μεγάλος αριθμός από αυτά δεν διαθέτουν άδεια οικοδόμησης. Η παραβατικότητα στο πεδίο αυτό είναι μία μόνο πλευρά ενός πολυσύνθετου «τοπίου» που διαμορφώνει το χαρακτήρα, τις επιδόσεις και τις συνθήκες λειτουργίας των επιχειρήσεων της Δυτικής Αθήνας – κι όχι μόνον. Η πληθώρα των διάχυτων μικρών μονάδων εξασφαλίζουν την επιβίωση τους λειτουργώντας σε ένα μεταίχμιο μεταξύ νομιμότητας και άτυπων πρακτικών αμυντικού χαρακτήρα, με στόχο τη μείωση του κόστους λειτουργίας τους. Οι άτυπες αυτές πρακτικές, που αποκρύπτονται και μέσω της διάχυσης στον αστικό ιστό, περιλαμβάνουν τη χρήση ατομικής και οικογενειακής υπερεργασίας, απασχόληση ξένων εργαζομένων, «παραλείψεις» στον τομέα των πληρωμών εισφορών, απόκρυψη μέρους της δραστηριότητας, λειτουργία «χωρίς άδεια» από τους εκάστοτε αρμόδιους φορείς. Δεν είναι τυχαίο ότι οι προτάσεις που διατύπωσαν οι επιχειρήσεις στο σχετικό ερώτημα του ερωτηματολογίου της Ε.Ο. επικεντρώνονται με έμφαση στις κάθε είδους «διευκολύνσεις» σ' αυτούς τους τομείς.

Τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι οι επιχειρήσεις λειτουργούν σε ένα πλαίσιο κοινωνικής ανομίας, αφού τέτοιες άτυπες πρακτικές είναι γενικευμένες στην ελληνική κοινωνία και δεν αποτελούν ιδιομορφία των συγκεκριμένων επιχειρήσεων. Συνδέονται μάλιστα με την επίσης γενικευμένη πίστη στις ατομικές διευθετήσεις των προβλημάτων και τη δυσπιστία προς τους δημόσιους φορείς. Αυτά εκφράζονται με μεγάλη ενάργεια στην ερέυνα στις 50 επιχειρήσεις, ιδιαίτερα στα απαξιωτικά σχόλια των επιχειρήσεων για φορείς όπως τα ΤΑΣ, τα Υπουργεία, η Νομαρχία, οι Δήμοι, αλλά και επαγγελματικοί φορείς, που δραστηριοποιήθηκαν για την ενίσχυση των σεισμοπλήκτων. Εκφράζονται ακόμη στην, με κάποια υπερηφάνεια, υπογράμμιση της αποκατάστασης των ζημιών με ίδια μέσα.

Αποτελεί όμως υπόθεση της Ε.Ο. ότι το είδος αυτό των επιχειρήσεων αδυνατεί έτσι κι αλλιώς να εκμεταλλευτεί τις δυνατότητες που παρέχουν κρατικοί, ευρωπαϊκοί και άλλοι φορείς, για λόγους τόσο οργανωτικούς όσο και οικονομικούς. Η οριακή επιβίωση δεν αφήνει το περιθώριο χρόνου και ρευστότητας που απαιτείται για τη διεκδίκηση δανείων και κάθε είδους ενισχύσεων, μέσα από διαδικασίες που είναι αναμφίβολα χρονοβόρες και μάλλον προσαρμοσμένες σε διαφορετικά δεδομένα επιχειρηματικής δραστηριότητας. Η διαδικασία προσκρούει επί πλέον στο εμπόδιο των «αδειών» (λειτουργίας, εγκατάστασης, κτιρίου), τις οποίες πολλές τέτοιες επιχειρήσεις δεν διαθέτουν και δεν θεωρούν ότι αξίζει να αποκτήσουν.

Από την άλλη πλευρά, και οι αρμόδιοι φορείς συχνά δεν έχουν γνώση του πεδίου και λειτουργούν, στην καλύτερη περίπτωση, με μια εικόνα επιχείρησης ιδεατή, ως προς την οργάνωση, το μέγεθος και τον τρόπο λειτουργίας. Ακόμη, οι φορείς κυρίως του δημοσίου δεν έχουν περιθώρια ευελιξίας για να προσαρμόσουν τα προγράμματα στα χαρακτηριστικά των πραγματικών (και όχι ιδεατών) επιχειρήσεων. Από αυτή την άποψη η κινητοποίηση πόρων για την αποκατάσταση των ζημιών από το σεισμό δεν μπόρεσε να λειτουργήσει ως καταλύτης για την ανάδυση των μικρών μονάδων από το χώρο του άτυπου και τον εκσυγχρονισμό της λειτουργίας τους, όπως συνέβη, για παράδειγμα, σε αντίστοιχη συγκυρία σεισμού στην Ιταλία.

Στο Ίλιον, περιοχή με πληθυσμό γενικά χαμηλών εισοδημάτων και μορφωτικού επιπέδου, οι βιοτεχνίες κάθε είδους είναι διάσπαρτες στον ιστό της πόλης και σε άμεση γειτνίαση με την κατοικία, το εμπόριο, την εκπαίδευση. Οι περιοχές μεγαλύτερων συγκεντρώσεων συμπίπτουν με τις περιοχές που αστικοποιήθηκαν/ κατοικήθηκαν παλαιότερα (με εξαίρεση το κέντρο). Κυριαρχεί το είδος των βιοτεχνιών που αντιστοιχούν περισσότερο σε αυτοαπασχόληση (μικρά εργαστήρια με ένα-δύο απασχολούμενους), στους κλάδους του ξύλου-επίπλου, μεταλλικών κατασκευών και αλουμινίου, έτοιμου ενδύματος και τροφίμων. Πολλές βιοτεχνίες εμπλέκονται σε υπεργολαβίες και φασόν, όπου υπάρχει κρίση, τουλάχιστον για το επίπεδο ποιότητας και το κομμάτι της αγοράς που εντοπίζεται στο Ίλιον.

Οι ζημιές από το σεισμό εντοπίζονται, εκτός από το κτίριο, στο εμπόρευμα και τις πρώτες ύλες, τον εξοπλισμό και την πελατεία. Έτσι, για την εκτίμηση των επιπτώσεων του σεισμού στις επιχειρήσεις απαιτείται μια σύνθετη προσέγγιση, που θα αξιολογεί την πληθώρα των παραγόντων, που άλλωστε συσχετίζονται μεταξύ τους. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία της έρευνας πεδίου, οι επιχειρήσεις διατήρησαν τα επίπεδα απασχόλησης πριν και μετά το σεισμό. Όμως τα περιθώρια προσαρμογών ήταν έτσι κι αλλιώς περιορισμένα – κλείσιμο ή οριακή επιβίωση – «επιλογές» που και οι δύο ακολουθήθηκαν, σε σχέση και με γενικότερες εξελίξεις στον αντίστοιχο κλάδο.

Επειδή μετά το σεισμό, μεγάλο μέρος των επισκευών έγινε με ίδια μέσα των ιδιοκτητών-επιχειρηματιών χωρίς τις νόμιμες διαδικασίες των αδειών επισκευής, αυτοψιών κλπ, πολλές επιχειρήσεις συνεχίζουν μετασεισμικά τη λειτουργία τους σε κτιριακά κελύφη που χαρακτηρίζονται από χαμηλότερα επίπεδα σεισμικής ασφάλειας σε σχέση με τα προσεισμικά. Στις περιπτώσεις των ήδη, πριν από το σεισμό, αυθαίρετων κατασκευών, αυτές οι σύντομες διαδικασίες των αυτό-επισκευών μπορεί να έχουν επιδεινώσει σε τραγικό βαθμό την ήδη εύθραυστη ανθεκτικότητα των κελυφών των επιχειρήσεων.

Από το σύνολο των αιτήσεων επισκευών / ανακατασκευών, εκτιμάται ότι στους Δήμους της Δυτικής Αθήνας το 20%-30% αντιπροσωπεύει περιπτώσεις

επαγγελματικής στέγης. Σε γενικές γραμμές η συνδρομή (δωρεάν αρωγή + άτοκο δάνειο) ισοδυναμεί με το 50% της πραγματικής δαπάνης για επισκευή ή ανακατασκευή. Αυτή η αναλογία ήταν ιδιαίτερα επαχθής για τις επιχειρήσεις που ήταν ήδη φορτισμένες με υποχρεώσεις ξεπλήρωσης δανείων πριν από το σεισμό. Τώρα θα πρέπει να ανταποκριθούν στην πρόσθετη υποχρέωση του νέου δανείου και βέβαια την πρόσθετα απαιτούμενη επένδυση για την κτιριακή αποκατάσταση του χώρου της επιχείρησης.

Ο σεισμός όξυνε τις αντιθέσεις μεταξύ ενοικιαστών-επιχειρηματιών και των ιδιοκτητών των χώρων στέγασής τους. Υπήρξαν πιέσεις από ιδιοκτήτες για χαρακτηρισμό κτιρίων ως κόκκινων ώστε να ανοικοδομηθούν από την αρχή με ευνοϊκούς όρους. Οι πιέσεις αυτές αντιμετώπισαν την αντίδραση των ενοικιαστών. Υπήρξαν και αντίστροφες πιέσεις από ενοικιαστές που ήθελαν τα κόκκινα κτίρια να γίνουν κίτρινα για να παραμείνουν μέσα. Όλες αυτές οι αντιθέσεις και εκατέρωθεν πιέσεις οδήγησαν σε αλλοιώσεις κτιριακών χαρακτηρισμών και σε συνθήκες που εν τέλει ευνόησαν μάλλον τους ιδιοκτήτες κτιρίων εις βάρος των συνθηκών λειτουργίας των παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Οι περιπτώσεις των ανακατασκευών, παρά το γεγονός ότι ήταν ελάχιστες σε αριθμό (κάτω από 4000), κόστισαν στην Πολιτεία πολύ περισσότερο από τις τριπλάσιες περίπου επισκευών. Το γεγονός υποδηλώνει τη δυσκολία συνέχισης ή επανάληψης μιας παρόμοιας πολιτικής στεγαστικών συνδρομών στο μέλλον και άρα το βραχυπρόθεσμο έως μυωπικό χαρακτήρα των υιοθετούμενων κάθε φορά πολιτικών μετασεισμικής αποκατάστασης.

Ο ιδιωτικός ασφαλιστικός τομέας φαίνεται να προβλέπει διεύρυνση της αγοράς του στον τομέα της ασφαλιστικής κάλυψης έναντι σεισμού. Έτσι δικαιολογείται η άρνησή του να συνεργαστεί με το Κράτος στα πλαίσια ενός ασφαλιστικού νομοσχεδίου που θέτει ευνοϊκότερους όρους για τον ασφαλιζόμενο από τους σήμερα ισχύοντες από πλευράς ιδιωτικών ασφαλιστικών εταιρειών.

Το Κράτος με την πολιτική που ακολούθησε μετά τον τελευταίο σεισμό επικέντρωσε την προσοχή του κατά προτεραιότητα στις στεγαστικές ανάγκες και κατά δεύτερο λόγο στις μικρές επιχειρήσεις, αυτές όμως που είχαν σημαντικές προοπτικές μεσο- και μακροπρόθεσμης επιβίωσης (όχι σημαντικές δανειακές υποχρεώσεις, ιδιότητα κτίρια κλπ).

Η Πολιτεία στα πλαίσια της γενικότερης ανοχής της απέναντι στην παραβατικότητα, υποτιμά ή «κλείνει τα μάτια» απέναντι στις επιπτώσεις που έχει αυτή η παραβατικότητα στους όρους υγιεινής και ασφάλειας των εργαζομένων. Αλλά και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις δεν πιέζουν και δεν διεκδικούν όσο θα έπρεπε τα δίκαια, αν και συχνά «βουβά» αιτήματα των μελών τους σε αυτό τον τομέα.

Ο σεισμός δημιούργησε μια χρυσή ευκαιρία για πολλές επιχειρήσεις να απαλλαγούν με σύντομες και συχνά παράνομες διαδικασίες από αυτό που θεωρούσαν ως υπεράριθμο προσωπικό τους. Ωστόσο και σε αυτό τον τομέα η δράση των συνδικαλιστικών οργανώσεων ήταν κατώτερη των περιστάσεων.

Ο τελευταίος σεισμός υπήρξε καταλυτικός, όχι μόνο για διαδικασίες συρρίκνωσης κάποιων τομέων οικονομικής και επιχειρηματικής δραστηριότητας, αλλά εκ παραλλήλου για διαδικασίες τόνωσης ή άνθησης κάποιων άλλων. Όμως αυτά τα τελευταία φαινόμενα απέχουν χρονικά από το σεισμικό γεγονός αρκετούς μήνες ή και χρόνια, έχουν δηλαδή μακροπρόθεσμο χαρακτήρα.